

letesebb felmérési módszerek, mint a hagyományos terepbejárás és geofizikai mérések által kiegészítve a régész azután megkapja egy kis területű régészeti táj térképét. Ez olyan alap, mely lehetővé teszi konkrét kutatási kérdések megfogalmazását és célirányos tervátsáttal való hosszú vizsgálatát – szövegi le a szerző. Megállapításával messzeemenően egyetérthetünk.

Hála a légifotós régészeknek, az ismert neolitikus körépitmények száma az utóbbi évtizedekben megsokszorozódott, és elterjedése immár kiterjed az alsó-ausztriai, morva, szlovák területektől déli irányban egészen Magyarorszáig, nyugatra és északra pedig Csehország, Bajorország és Németország középső részéig – állapítja meg Ivan Kuzma, aki az első európai földművelők nagy körsáncait, azaz a kelet-európai neolitikum légifelvételit értelmezi. A legtöbb kutató ezeket a lengyeli kultúra és a vele azonos korú kultúrák viszonylag rövid (kb. 100–200 éves) időszakából származtatja. A hatalmas, néha a 300 méter átmérőt elérő körárok tagolása, belső szerkezete, cölöpsorral történő megerősítése a hagyományos (ásató) régészeti módszerekkel szinte reménytelen. Itt valóban hatalmas segítséget jelent a légi-fotó.

Az észak-dunántúli limesek táborairól (Vindobona, Carnuntum, Brigetio, Aquincum), őrtornyairól meglehetősen jó áttekintésünk van. A Dunától északra lévőkről már jóval kevésbé vagyunk értesülve. Az újabb kutatások és légifényképek azt bizonyítják, hogy egyes létesítmények olyan jelentéktelen falakkal, vagy közepes méretű cölöpsorokkal, paliszádokkal voltak biztosítva, melyek aligha feleltek meg a katonai elvárásoknak. Ezek az épületek csupán reprezentatív vagy gazdasági jellegűek voltak, általában a germán települések közvetlen szomszédságában épültek és egyfajta békés kereskedelmi viszonyt jelentenek a hosszú ideig tartó harcok mellett. Jan Rajtár azokat az új római katonai építményeket sorolja fel, melyeket az utóbbi 10 évben sikerült felfedezni a légifelvétel segítségével a Duna középső szakaszától északra fekvő területen.: Alsó-Ausztriában, Magyarországon és Szlovákiában. Rend szerint stratégiailag fontos fekvésű helyeken található, gázlóknál, folyó- és patakorkolatoknál vagy magasabb teraszokon.

Szinte a mába vezet át Judit Oexle cikke, melyben arra tesz kísérletet, hogy bemutassa, miként lehet a légifotót felhasználni arra, hogy a mai városképből kibontsuk az egykori, középkori városmagot, a városfalat, az utcák rendszerét a szász városok (Drezda, Lipcse, Kreutzkirche, Chemnitz, Zwickau) esetében. Megállapításai általános érvényűek, bár a légifotók a városrégészetben inkább csak dokumentációs értékűek, hiszen nem mutatnak mást tetőrengetegnél. Ennek ellenére a pusztulást, a II. világháború következtében végrehajtott át- és újjáépítéseket (nem

egyszer szocreál felfogásban) ezek a felvételek jelenítik meg a leghatásosabban.

Az egyetlen, kifejezetten Magyarországról szóló tanulmány Visy Zsolt tollából került ki. Az elmúlt húsz év légifelvételiről számol be, amelyeknek a következtében egy sor új lelőhely vált ismertté, legfőképp a római hódítás korából (katonai táborok) és a középkorból (nemzetiségi várak), bár nem lebecsülhető a neolitikus és rézkori-bronzkori halmok, erődítmények száma sem. Az utóbbiak sorába Százhalombatta, Velem-szentvid, süttői sánc-rendszer tartozik, amelyeket ugyan már régebben ismertünk, de összefüggéseiben csak a légifotókon bontakozik ki. A sáncok környékén számos halomsír figyelhető meg. A római kor első szakaszában a táborokat többnyire földből és fából építették (Brigetio, Káloz). Az I. század második felében ezeket kőből építették át (brigetioi légió tábor, baracsi segédcsapattábor.). A későrómai korban már a földrajzilag kiemelkedő dombokra építették a táborokat (Visegrád). A Valentinianus utáni időkben vastagfalú, négyszögletes torony került a kapuk helyére (Sopron).

Az ispánsági várak legtöbbször favázzal ellátott, 100–300 m átmérőjű földsáncal rendelkeztek, kihasználva a kedvező domborzati viszonyokat. Ezek az országhatárt védő várak leginkább árokkal övezett, ovális vagy kör alapú építmények voltak (Szabolcs, Sopron).

Csekély számú Árpád-kori földváraink számát szaporítja a Csepregtől délre felfedezett földsánc. A légifelvétel egy kissé ovális, kb. 60 m nagyságú belső teret mutat, melyet nagy árok vesz körül. Neszmélytől délre egy Árpád-kori lakótorony áll. Ennek sáncsal és árokkal védett külső megerősítése a légifotón jól megfigyelhető. Resznek nyugati határában egy több árokkal körülvett kis vár nyomait figyelték meg. A fényképen nemcsak a részben vízzel töltött árkot lehet látni, hanem a több részre tagolódo építményt is. Első említése 1326-ból származik. Vándor László nemrég megkezdett ásataa megerősítette a légi úton nyert feltevéseket. A dunakömlödi Bottyán vár már a Rákóczi szabadságharc létesítményei közé tartozik. A több sáncsal védett hídfőállás láncolatát, védelmi összefüggéseit jól szemlélteti a légifotó.

René Goguy cikke azokról az eseményekről számol be, amelyeket 5 felderítő légiút során nyertek. Ezeket az ELTE-vel együttműködve, 250 óras repüléssel érték el.

A gyűjteményes kötet tíz tanulmánya híven tükrözi azokat az eredményeket, melyeket a légi fényképezésnek köszönhetünk. Úgy véljük, fontos számunkra, hogy ezeket a jövőben – a ráfordítható anyagi lehetőségeink függvényében – kihasználjuk a régészettudomány mind nagyobb hasznára.

Kőhegyi Mihály

MARGIT NAGY; AWARENZEITLICHE GRÄBER-FELDER IM STADTGEBIET VON BUDAPEST. TEIL I–II. Monumenta Avarorum Archaeologica Vol. 2. Red.: Garam, É.–Vida, T. Budapest 1998, 5–213 nyomtatott oldal, 134 rajzos és 80 fotó tábla, és 93 szövegek közti kép.

Mára egyértelművé vált, hogy az évekkel ezelőtt megszűnésre ítéltetett 'Avar Corpus' sorozat (szerk.: Kovrig

Ilona) helyét és a neki szánt szerepét két markáns sorozat veszi át. Az egyik a Kovrig Ilona és Madaras László nevéhez köthető "Das awarische Corpus – Avar corpus füzetek" (Debrecen-Budapest), a másik pedig a jelen ismertetésünk tárgyát jegyző "Monumenta Avarorum Archaeologica" sorozata, amelyet Garam Éva és Vida Tivadar szerkeszt.

Mindkét sorozatról elmondható, hogy határozottan vállalták, és egyúttal folytatták azokat a feldolgozási szempon-

tokat, amelyeket az eredeti sorozat kitűzött: azonos szemléletű és nyelvezetű („úrlap-szerű”) temető-feldolgozások, amelyek nagyban elősegíthetik majd egy nagyobb rendszerben való értelmezésüket.

Nemcsak a szemléletmód, de természetszerűleg a feldolgozandó anyag és részben a kéziratok is az eredeti sorozattól kerültek át az új kiadványokhoz. Hogy ezek milyen rendező elvek mentén kerülnek egyik vagy másik szerkesztőséghez, azt hiszem elhanyagolható akkor, amikor sorozatban jelennek meg az elkészült kötetek.

Majd minden régészeti korszakról elmondható, hogy a feldolgozottság szempontjából komoly adósságai vannak. Természetesen ez érvényes az avar korra is, annak ellenére is, hogy mindig is sokan foglalkoztak ezzel a korszakkal.

Tulajdonképpen közhelyként azt mondhatnánk, hogy minden egyes monográfia vagy tanulmány, amely az elmúlt években, évtizedekben vagy a kiadó fiókok mélyén feküdt, vagy pedig évek óta előkészületben volt (vagy esetleg el sem készült), a leleteit a szakma már régóta ismerte, de azok soha nem voltak publikálva, hiánypótló munka. Hiszen egy korszakról elsősorban a lelőhelyek feldolgozása révén szerezhetünk benyomásokat. Mennyi új információt tud adni egy adott korszak tudásához egy olyan leletanyag, amely évek, vagy évtizedek óta feldolgozatlanul pihen a múzeumi raktárakban és arra vár, hogy az ásató régésze feldolgozza, vagy pedig valaki más felfedezze. A válasz egyértelmű: igen keveset. A hazai múzeumok – és valószínűleg a külföldiek is – tucatjával őriznek ilyen feldolgozatlan leleteket. Éppen ezért, ha jelen pillanatban leállítanánk minden ásatást, akkor is több évet és kitartó munkát igényelne a publikálatlan leletek feldolgozása, és akkor nem is beszéltünk a nyomdai költségek előteremtésének nehézségeiről.

Nagy Margit – vállalva a korántsem hálás feladatot – feldolgozta Budapest avar kori leleteit. Munkája azért is nagy elismerést érdemel, mert igyekezett teljességre törekedni, ezért minden lelőhelyet, még a legkisebb leletegyüttest is feldolgozta.

Budapest környékének avar koráról már a korábbi évtizedekben Nagy Géza, László Gyula és Nagy Tibor helytörténeti összefoglaló tanulmányaiból szerezhetünk ismereteket. Azonban a lelőköri körülményekre, és leletösszefüggésekre koncentrált anyagközlő feldolgozás alig-alig jelent meg erről a területről, és ez évek óta komoly adóssága az avar kor kutatásának. Ez kiderül a jelen kötet bevezetőjéből és az irodalomjegyzékéből is.

Nagy Margit arra vállalkozott, hogy egy kötetben összegyűjti a Budapest területén előkerült avar kori leleteket és lelőhelyeket. 70 lelőhelyet mutat be a Szerző. Közülük olyanokat is, amelyek részleteit már korábban is ismerhettünk publikációkból, de természetesen zömmel olyan lelőhelyeket dolgoz fel a Szerző, amelyek korábban még nem voltak széles körben ismertek.

Szimpatikus és könnyen áttekinthető a kötet felépítése. Az egyes kerületek lelőhelyeit alfabetikus sorrendben ismerteti a Szerző. A régi lelőhely-nevek azonosításához nagy segítséget jelent az új mellett a régi elnevezések

feltüntetése is. A lelőhelyek folyamatos számozása segít az olvasásban és az illusztrációk azonosításában is.

A Szerző a corpusokban megszokott szerkesztési elveknek megfelelően a lelőhely leírása és a leletkörülmények ismertetése mellett, alapos és részletes leírással, és nem utolsósorban gazdag képi anyaggal (térképek, helyszínrajzok, sírrajzok, rajzos és fotós táblák) segítségével mutatja be a leletanyagot. Mindenképpen dicséret illeti a rajzok készítőit, azok szép kivitelűek, és könnyen értelmezhetőek. Ugyanez érvényes a fotókra is, szerencsére a nyomdatechnika is „megkímélte” ezeket, s nem lett belőlük élvezhetetlen sötét folt.

Fontos feladatnak tekintette a Szerző a lelőhelyek pontos lokalizálását. Ennek fontosságát nem szükséges kihangsúlyozni, hiszen mindenki tud olyan anyagközléseket vagy feldolgozásokat említeni, ahol erre nem fordítottak figyelmet, s ezáltal több évtizedre komoly tévinformációk kerültek be a tudományos köztudatba. Az ilyen téves adatokból pedig csakis téves elterjedési térképek és értelmezések szülehetnek. Nagy Margit rendkívül alaposan járta körül a lelőköri körülményeket, és a lelőhelyeket, és sikerült néhány több évtizedes tévedést kiigazítania. Munkájához felhasználta Felvinczi Takács Zoltán és Nemeskéri János feljegyzéseit is.

Budapest avar kori településtörténete – kicsit hasonlóan egy-egy nagyvárosban feltárt római kori részletekhez – csak mozaik-szerűen rajzolható meg. Hiába tártak fel a Pusztadombi úton 23 sírt, a Szőlő utca–Kiscelli utca–Szőlő köz határolta területen 43 sírt, a Wekerle-telepen 54 sírt, Rákoson 38 sírt, a Fehérvári úton 46 sírt, a Népstadion mellett 36 sírt, a Tihanyi téren 34 sírt, Csepel-Hároson pedig több mint 100 sírt, Budapest területén még sincs egyetlen olyan avar kori lelőhely sem, amelyet teljes egészében feltártak volna, a leletek többsége ugyanis a városi építkezések során került felszínre. Éppen ezért csak sejteni lehet a kisebb földrajzi egységek avar kori településtörténetét. Éppen e két tényből kiindulva döntött úgy a Szerző, hogy a leletközlés mellett nem végzi el a lelőhelyek és a leletek régészeti elemzését. Erre ugyanis a töredékes adatok miatt csakis korlátozott lehetőségei lettek volna. Ahol azonban lehetett, legalább a jegyzetek között utalást tett néhány tárgy típus vagy temetkezési szokás elemzésére is.

Érdekes megfigyelés, miszerint a 7–9 század folyamán – valószínűleg az árvízveszély miatt – gyakorlatilag nincs településnyom a Duna keleti partja mentén. A Duna helyett inkább a mellékfolyók/patakok mentén telepedtek meg az avarok.

Összességében jól megírt, és jól szerkesztett kötetet tarthat kezében az olvasó. Az alapos nyomozásokból már félig elfelejtett lelőhelyeket és igen értékes, és nagy érdeklődésre számot tartó érdekes leleteket ismerhettünk meg.

Különösen példamutató megoldásnak tartom, hogy a Szerző az egyes lelőhelyek bemutatása során már hivatkozik az „Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa” (Hrg.: J. Szentpéteri), jelenleg még kéziratban meglévő azonosító számaira is.

Szalontai Csaba